

Eindpunt met uitzicht

POP3 2024

Publieksverslag over de uitvoering van het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2014-2022

Samenvatting

Eind 2022 liep het POP3-programma op zijn einde en werd opgevolgd door het Nationaal Strategisch Plan (NSP) op 1 januari 2023. In 2023 en 2024 is alle inzet gericht op het afhandelen van de laatste subsidieaanvragen, het uitvoeren van projecten, het indienen van de declaraties en het afronden van de projecten. Er is tot en met 2025 tijd om het programma in zijn geheel af te ronden.

Het is mogelijk dat projecten niet doorgaan, of worden vastgesteld met een lager subsidiebedrag. Dan blijft er Europees geld over in het programma. Om dat te kunnen voorkómen, hebben provincies meer aan subsidies vastgelegd dan er aan Europees budget beschikbaar is. Zodra projecten niet doorgaan,

kan het budget aan deze extra projecten worden besteed. Op die manier wordt het Europese budget zo goed en volledig mogelijk benut.

Door het uitvallen van projecten kan het mogelijk zijn dat de verhoudingen tussen de budgetten in de verschillende thema's gaan verschuiven. Als dat nodig is, doet Nederland voorstellen aan de Europese Commissie om de budgetten aan te passen. In 2024 heeft de Regieorganisatie Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) een voorstel ingediend om vrijgevallen subsidiegelden te kunnen gebruiken voor de extra projecten in andere maatregelen. De Europese Commissie heeft die verschuiving goedgekeurd.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
1. Voorwoord	4
2. POP in het kort	5
3. POP3: afronden van het programma	7
Een nieuw landbouwlandschap: hoe het BAM-project biodiversiteit en boeren verbindt	9
4. De thema's in het POP3-programma	11
Landschap is onmisbaar voor leefbare omgeving	17
5. Communicatie	20
Colofon	21

1. Voorwoord

Dit is het op één na laatste jaarverslag van het POP3-programma van het GLB 2014-2022. Het programma wordt dit jaar geheel afgesloten. De laatste betalingen worden gedaan, de projecten vastgesteld en alle declaraties bij de Europese Commissie ingediend. Voor het POP3-programma is september 2025 een belangrijk moment; dat is de allerlaatste gelegenheid om budgetten in het programma nog te verschuiven en zo het Europese geld in te zetten voor projecten die al zijn uitgevoerd en betaald. Samen met RVO werkt de Regieorganisatie GLB er hard aan om dit beeld op tijd duidelijk te hebben, en het Europese budget zo volledig mogelijk te kunnen benutten.

Eind van dit jaar weten we de eindstand van het programma. Wat is er daadwerkelijk gerealiseerd, en de vervolgvraag: wat hebben we daarmee, gezien de doelstellingen van het POP3-programma, bereikt? In hoeverre heeft het programma de innovatie en samenwerking tussen boeren en andere partijen ondersteund, heeft het bijgedragen aan het verbeteren van de economische prestaties van de boerenbedrijven? Op welke manier heeft LEADER een bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van plattelandsgebieden? En hoe heeft POP3 bijgedragen aan de belangrijke opgaven zoals biodiversiteit, waterkwaliteit, bodem en klimaat? Dat zijn enkele van de vragen die we gaan beantwoorden in de eindevaluatie van het POP3-programma. Die evaluatie zal in 2026 klaar zijn.

In de tussentijd blijven we ons inzetten om de mooie projecten uit het POP3-programma voor het voetlicht te brengen. Om te laten zien hoe boeren en initiatiefnemers zich ingezet hebben om een bijdrage te leveren aan de doelen van het POP3, die ook in deze NSP-periode nog steeds sterk overeind staan. Op naar het eindpunt, met het uitzicht op een enorme lijst aan goede voorbeeldprojecten, die een inspiratie kunnen zijn voor deze en de volgende periodes van het GLB.

Henk Reinen
Directeur Regieorganisatie GLB

2. POP in het kort

Het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP) draagt bij aan de ontwikkeling van het Nederlandse platteland door een concurrerende, duurzame en innovatieve landbouw te stimuleren én de biodiversiteit te versterken. Het programma is in 2022 afgelopen. De jaren 2023 tot en met 2025 staan in het teken van het uitvoeren en afronden van de projecten, het declareren van de subsidies en het zo volledig mogelijk benutten van het budget van het Europees Fonds voor Plattelandsontwikkeling (ELFPO).

Subsidie voor het platteland

Nederland ontvangt van de Europese Commissie circa € 825 miljoen subsidie voor de uitvoering van het POP3-programma (2014-2020). De Nederlandse overheid – Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen – heeft dit bedrag verdubbeld tot € 1,6 miljard. In 2020 is besloten om het programma met twee jaar te verlengen (POP3+). Het geld dat voor deze jaren beschikbaar is gesteld, is in 2021 aan het bestaande budget

toegevoegd. Ook heeft Nederland een bijdrage gekregen vanuit het Economisch Herstelfonds (EHF). Dit fonds is ingesteld voor het economisch herstel van de landbouwsector en het platteland na de uitbraak van COVID-19. Daarmee is in 2021 € 286 miljoen Europees budget aan het POP3 toegevoegd. Het totale budget (Europees en landelijk geld), voor de periode 2014-2022, beslaat ruim € 2 miljard.

Samenwerken aan POP3

De twaalf provincies en het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) dragen samen zorg voor de uitvoering van het programma. LVVN is eindverantwoordelijk. De Regieorganisatie GLB ondersteunt bij de uitvoering van het POP3+ en de toegevoegde middelen vanuit het EHF. De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) fungeert als het betaalorgaan.

Thema's en maatregelen

Het Nederlandse POP3 richt zich op verschillende thema's, zoals verduurzaming, concurrentiekracht, jonge boeren, innovatie en kennisoverdracht, agrarisch natuurbeheer, biodiversiteit en water.

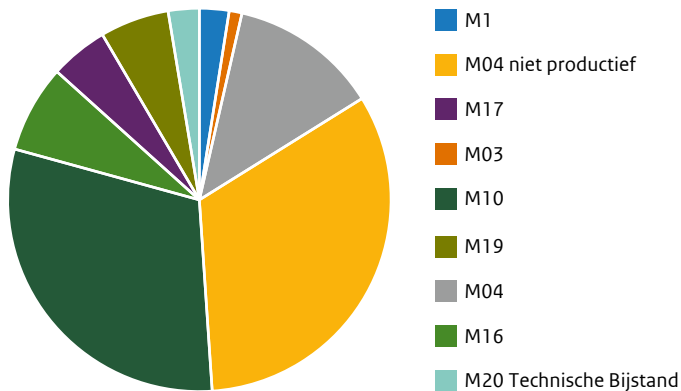
Nederland heeft 7 inhoudelijke maatregelen ingezet die bijdragen aan de POP3-thema's en de Europese aandachtsgebieden:

- Maatregel 01: Kennisoverdracht en voorlichtingsacties
- Maatregel 03: Kwaliteitsregelingen voor landbouwproducten en levensmiddelen
- Maatregel 04: Investerings
- Maatregel 10: Agromilieu en klimaatsteun
- Maatregel 16: Samenwerking voor innovatie/European Innovation Partnership (EIP)
- Maatregel 17: Risicomanagement
- Maatregel 19: LEADER

Openstellingen

Het totale subsidiebedrag is verspreid over de jaren uitgegeven door middel van subsidieopenstellingen door het Rijk en de provincies.

Totaal budget POP3 € 2,1 miljard

Figuur 1 Verdeling van het POP3-budget (EU-budget, cofinanciering en aanvullende nationale financiering) per 31 december 2024

3. POP3: afronden van het programma

De jaren 2024 en 2025 staan in het teken van het afronden van het POP3-programma. Alle projectaanvragen zijn afgerond en de beschikbare budgetten zijn in subsidiebeschikkingen vastgelegd. Nu komt het aan op het tijdig uitvoeren en afronden van projecten, en het tijdig declareren van de subsidies. Eind 2025 zal al het ingezette budget in Brussel moeten zijn gedeclareerd.

Mijlpalen in het POP3-programma grotendeels behaald

Met de start van het POP3-programma is met streefwaardes aangegeven welke doelen men wilde behalen met het beschikbare budget. Enkele streefwaardes zijn bijvoorbeeld dat minimaal 5,12% van alle landbouwbedrijven in Nederland een investeringssubsidie heeft ontvangen, dat er 30.000 mensen zijn opgeleid via de kennis- en innovatiemaatregelen. En dat LEADER heeft gezorgd voor minimaal 250 extra banen. Met de eindstreep bijna in zicht zien we dat een aantal van deze streefwaardes al zijn behaald. Met nog een flink aantal projecten in de afronding, zullen deze aantallen nog verder oplopen.

Volledig benutten van het Europese budget

In de laatste jaren ligt de nadruk op het tijdig uitvoeren en afronden van projecten. En het op tijd uitbetalen van de subsidies. Het is mogelijk dat projecten om diverse redenen niet kunnen doorgaan. Of dat subsidies lager worden vastgesteld, omdat projecten maar gedeeltelijk worden uitgevoerd. Dan blijft er voor dat project Europees budget 'over'. Het is dan van belang om dat budget alsnog te kunnen besteden aan een ander project.

Provincies hebben meer aan subsidies verleend, dan dat er aan Europees budget beschikbaar is. Daarmee hebben zij voorgesorteerd op het risico dat projecten ertussen uit konden vallen. Dit budget kan dan worden verschoven naar andere projecten. Daarmee kan het ook nodig zijn om het budget tussen de thema's of aandachtsgebieden te verschuiven. Nederland kan daarvoor wijzigingsvoorstellen doen bij de Europese Commissie. In 2024 is zo'n voorstel, om budgetten te verschuiven, ook ingediend én goedgekeurd.

Overzicht uitputting Europese middelen (ELFPO en EHF)

Budget	Percentage	Bedrag
Totaal EU budget	100%	€ 1.168.188.879
Betaald	84%	€ 977.320.261
Toegezegd	20%	€ 190.868.618
Extra vastgelegd	4%	€ 41.997.540

Figuur 2 Overzicht uitputting EU-middelen (ELFPO en EHF) op 31 december 2024
(totaalbudget € 1.168 miljoen)

Betaald: Project is uitgevoerd en betaald aan de subsidie-aanvrager, na uitvoering van alle controles.

Toegezegd: Subsidieaanvraag is gehonoreerd en project is in uitvoering. Bedrag is gereserveerd om de projectkosten te kunnen betalen als aan de voorwaarden is voldaan.

Extra vastgelegd: Het bedrag 'betaald' en 'toegezegd' samen is meer dan het totale Europese budget, omdat provincies meer aan subsidie hebben vastgelegd dan beschikbaar is in het programma. Het budget dat niet wordt uitgekeerd, bijvoorbeeld door projecten die niet doorgaan of minder subsidie ontvangen dan aangevraagd, kan dan aan deze 'extra' projecten worden toegekend.

Een nieuw landbouwlandschap: hoe het BAM-project biodiversiteit en boeren verbindt

In het Nederlandse Rivierenland begonnen acht boeren in 2023 met iets nieuws. Geen monocultuur meer, maar een kleurrijk mozaïek van luzerne, granen, kruidenstroken en vogelvriendelijke gewassen. Het resultaat? Bloeiende biodiversiteit, vruchtbare bodems én boeren die hun land op een andere manier leren bekijken. Dit is het verhaal van het **Biodiverse Akkermozaiëk (BAM)**-project, een initiatief dat landbouw en natuur opnieuw verbindt.

De biodiversiteit op het Nederlandse platteland staat al decennia onder druk. Bodemleven, insecten, weidevogels, hebben allemaal te lijden onder schaalvergroting en intensivering. Collectief Rivierenland, een boerenorganisatie gericht op natuurvriendelijke landbouw, zag dat het anders moest. Met steun uit onder andere het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB), LIFE IP en de provincie Gelderland ontwikkelden zij het BAM-concept: rustakkers die tegelijk economisch én ecologisch renderen. Het BAM-concept is bedacht door agro-ecologen Ben Koks en Antonie Stip en landbouwkundige Sander Bernaerts. In plaats van één gewas per veld, kiezen boeren voor een mozaïek van verschillende gewassen en landschapselementen. Denk aan stroken eiwitrijke vlinderbloemigen, kruiden voor insecten en graansoorten die geschikt zijn voor akkervogels. Deze variatie

zorgt voor natuurlijke plaagonderdrukking, een gezondere bodem en jaarrond voedsel en nestgelegenheid voor vogels en insecten.

Praktijkgerichte aanpak

Na een succesvolle pilot op vijftig hectare volgde uitbreiding: inmiddels hebben meer dan vijftig boeren zich aangemeld om BAM-velden aan te leggen, goed voor ruim tweehonderdvijftig hectare. De aanpak is praktisch én persoonlijk. Boeren krijgen individuele coaching, veldbezoeken en trainingen over onderzaai, mengteelt, ecologische onkruidbestrijding en natuurvriendelijk

oogsten. Ze delen kennis, wisselen ervaringen uit en verkennen samen nieuwe afzetmarkten voor hun producten. Workshops en demonstratievelden zorgen voor kennisdeling en netwerkvorming, en dragen bij aan een groeiende gemeenschap van boeren die zich actief inzetten voor regeneratieve landbouw. Monitoring laat zien dat de aanpak werkt: op de BAM-velden nemen insecten, vogels en bodemleven toe, terwijl de opbrengsten op peil blijven. Jaarrond worden akkervogels geteld door de Harrier Foundation. En gedurende een groot deel van het jaar telt de Vlinderstichting bestuivers, vlinders en andere insecten per 500 m² op de akkers. Al in het eerste jaar was een substantieel herstel van de biodiversiteit op de akker zichtbaar: van zandhommels, vuurlibellen, kolibrievlinders, dagvlinders tot jagende libellen en sprinkhanen.

Meer dan biodiversiteit

Het BAM-project bewijst dat natuurinclusieve landbouw geen luxe hoeft te zijn, maar een realistische en toekomstbestendige manier van boeren. Het levert niet alleen ecologische winst op, maar ook economische kansen door productdiversificatie en lokale samenwerking. Boeren worden versterkt in hun vakmanschap. Jongere generaties raken gemotiveerd. En de band tussen boer en landschap wordt hersteld. Dankzij sterke samenwerking tussen boeren, overheden, kennisinstellingen en natuurorganisaties is het project niet alleen effectief, maar ook schaalbaar. Het project dient inmiddels als voorbeeld voor andere regio's. En het kan beleidsmakers helpen bij het vormgeven van nieuw landbouwbeleid, waarin natuur een volwaardige plek krijgt. Met de BAM-akker geef je invulling aan een basiskwaliteit

natuur op de akker en het omliggende gebied. Met Boerennatuur en LVVN wordt daarom gekeken om de akker op te nemen in het landelijk subsidiestelsel voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb).

Een bron van inspiratie

Wat het BAM-project zo bijzonder maakt, is dat het laat zien hoe landbouw en natuur niet tegenover elkaar hoeven te staan. Door te kiezen voor diversiteit, samenwerking en vakkennis ontstaat er een landbouwsysteem dat veerkrachtig, rendabel én biodivers is. Het aantal boeren dat bij Collectief Rivierenland interesse toont voor de BAM-akker is groeiende en ook vanuit andere agrarische Collectieven in Nederland is er veel interesse in het concept. Het is een hoopvol perspectief voor boeren én voor de natuur.

4. De thema's in het POP3-programma

1. Verduurzaming, concurrentiekracht en jonge boeren

Landbouwers konden POP3-subsidie aanvragen voor investeringen die hun bedrijfsvoering verbeteren en verduurzamen. Op die manier wordt de agrarische bedrijfsstructuur versterkt en wil Nederland haar concurrentiepositie handhaven. Tegelijkertijd draagt Nederland bij aan de natuur- en milieudoelstellingen, die met het POP3 worden nagestreefd.

Er zijn subsidieregelingen opengesteld voor investeringen door jonge boeren, de kalversector, fysieke investeringen

voor innovatie en modernisering van agrarische bedrijven en verbetering van de verkavelingsstructuur van agrarische bedrijven. Ook konden boeren subsidie ontvangen voor een verzekering tegen schade aan gewassen door ongunstige weersomstandigheden (regeling brede weersverzekering).

Eind 2024 hebben in totaal 3.622 bedrijven een fysieke investering afgerond en uitbetaald gekregen. Dat aantal loopt naar verwachting het komende jaar nog op.

Verduurzaming, concurrentiekracht en jonge boeren	Totaal budget EU: € 218,6 mln	Aantal verleende subsidiës
Maatregel 3: Kwaliteitsregeling kalversector Vrijwillig kwaliteitssysteem met het oog op gezondheid van mens en dier en dierenwelzijn.	€ 22,8 mln	1.796
Maatregel 4.1.1: Fysieke investering voor innovatie en modernisering agrarische bedrijven Maatregel gericht op het versterken van een economisch rendabele bedrijfsvoering en verduurzaming.	€ 71,9 mln	2.215
Maatregel 4.1.2: Jonge Boeren (Innovatieve) investeringen die bijdragen aan duurzaamheid en dierenwelzijn.	€ 15,8 mln	2.337
Maatregel 4.3: Verbetering van de verkavelingsstructuur landbouwbedrijven Efficiëntere en economisch meer rendabele bedrijfsstructuur.	€ 40,2 mln	73
Maatregel 17: Regeling brede weersverzekering Verzekering tegen schade aan gewassen door ongunstige weersomstandigheden.	€ 67,9 mln	4.050

Figuur 3 Stand van zaken eind 2024 in het thema 'verduurzaming, concurrentiekracht en jonge boeren'

2. Samenwerken voor innovatie en kennisoverdracht

In het POP3 is geld beschikbaar gesteld om innovaties in de landbouw te stimuleren. Ook wordt het verspreiden van de opgedane kennis gestimuleerd. Door innovaties ontstaan nieuwe verdienmogelijkheden voor boeren en tuinders en wordt de landbouw duurzamer. Hierbij kan het gaan om een nieuwe techniek, een nieuw product of de vernieuwing van een proces.

Samenwerken voor innovatie

Bij de maatregel ‘Samenwerking voor innovatie’ gaan deelnemers in divers samengestelde groepen met een innovatief idee of probleem aan de slag. Praktijkvragen zijn leidend. Er is een

Europees netwerk, speciaal gericht op innovaties: het Europees Innovatie Partnerschap voor de landbouw (European Innovation Partnership, EIP-AGRI). Daar worden ervaringen gedeeld.

Kennisverspreiding

De ontwikkelde kennis over innovaties kan door bijvoorbeeld demonstratie, ondernemer-coaching of voorlichting worden verspreid.

Via deze maatregel hebben inmiddels al meer dan 44.000 boeren een training gevolgd. De streefwaarde van 30.000, die in het POP3 is vastgelegd, is daarmee behaald).

Samenwerken voor innovatie en kennisoverdracht	Totaal budget EU: € 108,5 mln	Aantal verleende subsidies
Maatregel 1: Trainingen, workshops, ondernemerscoaching en demonstraties Deze maatregelen richten zich op kennisoverdracht van innovatieve ontwikkelingen, aangepast op de beleidsontwikkelingen van een provincie.	€ 18,5 mln	160
Maatregel 16: Samenwerking voor innovatie, European Innovation Partnership (EIP) Deze maatregel stimuleert samenwerking tussen praktijk en wetenschap bij innovaties.	€ 75 mln	419
Maatregel 16 EHF: Samenwerking voor Economisch Herstel Subsidie voor samenwerkingsverbanden die zich richten op het duurzamer en economisch sterker maken van de landbouwsector.	€ 15 mln	31

Figuur 4 Stand van zaken eind 2024 in het thema ‘Samenwerken voor innovatie en kennisoverdracht’

3. Agrarisch natuurbeheer en biodiversiteit

In POP3 zijn maatregelen opgenomen die een positieve bijdrage leveren aan het milieu en het klimaat. Een belangrijke maatregel is het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). Daarnaast zijn er investeringsregelingen op dit terrein.

Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Voor de uitvoering van het agrarisch natuurbeheer is in 2016 de maatregel 'Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb)' gestart. Doel is het verbeteren van de biodiversiteit, de waterkwaliteit en het waterbergend vermogen in agrarisch gebied. Het ANLb richt zich onder meer op het creëren en in stand houden van leefgebieden voor diersoorten, bijvoorbeeld door weidevogelbeheer. Er zijn 40 agrarische collectieven opgericht, die meer dan 9.500 boeren en andere grondeigenaren als leden hebben. De overheid heeft met de collectieven contracten met een looptijd van 6 jaar afgesloten om het ANLb uit te voeren. Binnen Europa is dit een unieke aanpak.

Het ANLb-programma is inmiddels verder gegaan in het NSP-programma, in 2023 zijn de laatste subsidies voor 2022 uitbetaald.

Investeringsregelingen

Het POP3 kent ook investeringsregelingen die zich richten zich op herstel, instandhouding en verbetering van ecosystemen, zoals het verbeteren van landschappen, het stimuleren van de biodiversiteit en het verbeteren van bodembeheer.

In 2021 is de investeringsregeling voor groen-economisch herstel (met budget uit het Economisch Herstel Fonds) opengesteld. Dit zijn productieve investeringen, die primair een bijdrage leveren aan milieu en klimaat. In 2023 is de Investeringsregeling POP3+ daaraan toegevoegd. Ook deze investeringen dragen primair bij aan de groene doelen.

Agrarisch natuurbeheer en biodiversiteit	Totaal budget EU: € 557 mln	Aantal verleende subsidies
Maatregel 4.4: Niet-productieve investeringen biodiversiteit/maatregelen PAS Projecten leveren een bijdrage aan de doelstellingen van provincies op gebied van biodiversiteit en natuur (Natura 2000) en stikstof.	€ 75,5 mln	122
Maatregel 4: Investeringsregeling voor groen-economisch herstel (EHF) Investeringsen voor precisielandbouw en smart farming, digitalisering, water droogte en verzilting, duurzame bedrijfsvoering, natuurinclusieve landbouw & kringlooplandbouw.	€ 35,4 mln	535
Maatregel 4: Investeringsregeling POP3+ Investeringsen voor precisielandbouw en smart farming, digitalisering, water droogte en verzilting, duurzame bedrijfsvoering, natuurinclusieve landbouw & kringlooplandbouw. Aanvullende doelstellingen zijn verminderen van de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen en synthetische meststoffen, en het stimuleren van hernieuwbare energie	€ 25 mln	431
Maatregel 10: Agro-milieumaatregelen (collectief Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer) Deze maatregel is gericht op het creëren van robuuste leefgebieden in het agrarisch landschap voor soorten die in de Vogel- en Habitatrichtlijn genoemd staan, waardoor met name de weide- en akkervogelstand minimaal gelijk blijft. Deze maatregel draagt ook bij aan het realiseren van de waterdoelen van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW).	€ 421,1 mln	40 collectieven, meer dan 90.000 hectare onder beheer

Figuur 5 Stand van zaken eind 2024 in het thema 'Agrarisch natuurbeheer en biodiversiteit'

4. Water

In het Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3) is veel geld beschikbaar gesteld om de waterkwaliteit en -kwantiteit in landbouwgebieden te verbeteren. Het gaat onder meer over:

- Te hoge gehalten aan gewasbeschermingsmiddelen en meststoffen. Hierdoor komt een teveel aan mineralen in het grond- en oppervlaktewater terecht, wat invloed heeft op ecosystemen.
- Het voorkomen van wateroverlast en verdroging.

Bijdrage aan wateropgave

POP3 draagt bij aan de doelen uit de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW) en het zevende actieprogramma Nitraatrichtlijn. Om de totale wateropgave te realiseren zijn ook andere financieringsbronnen ingezet naast POP3-maatregelen op het gebied van innovatie, investeringen, samenwerking, kennisverspreiding en niet-productieve investeringen.

Voor de uitvoering van de maatregelen werken waterschappen (Deltaplan Agrarisch Waterbeheer), provincies, land- en tuinbouworganisatie LTO en ministeries samen.

Extra aandacht waterkwaliteit en -kwantiteit

De verbetering van waterkwaliteit en -kwantiteit vraagt extra aandacht. Door onder meer bemesting kan een teveel aan mineralen in het grond- en oppervlaktewater terechtkomen.

De provincies hebben voor deze maatregelen meer geld beschikbaar gesteld, dan in het POP3- programma is gereserveerd.

Water	Totaal budget EU: € 208,3 mln	Aantal verleende subsidies
Maatregel 4.4: Niet-productieve investeringen water	€ 208,3 mln	234
Projecten leveren een bijdrage aan de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water (KRW) en het 6e actieprogramma Nitraatrichtlijn.		

Figuur 6 Stand van zaken eind 2024 in het thema 'Water'

5. LEADER (sociaaleconomische ontwikkelingen van het platteland)

In POP3 is geld beschikbaar gesteld voor de maatregel LEADER. De LEADER-aanpak stimuleert samenwerking en innovatie van onderop en draagt zo bij aan de sociaaleconomische ontwikkeling van het platteland.

LEADER staat voor Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale, vrij vertaald als Samenwerking voor plattelandsontwikkeling. LEADER is gericht op lokale ontwikkelingen, vanuit de gemeenschap zelf. Het doel is om plattelandseconomieën en -gemeenschappen te ondersteunen en zo banen te scheppen en de leefomstandigheden in plattelandsgebieden te verbeteren.

Ook voor LEADER was 2022 het laatste jaar om nog projecten in te dienen. In 2023 is LEADER opnieuw gestart in het NSP programma. Daarmee is het POP3 LEADER ten einde. Initiatiefnemers hadden in 2024 nog de tijd om hun projecten af te ronden en te declareren. Eind 2024 is gebleken dat een klein gedeelte van het budget voor LEADER niet volledig benut zal worden. Omdat LEADER een eigen budget heeft in het programma, kan dit bedrag niet op andere maatregelen worden ingezet. Eind 2025 is duidelijk hoeveel budget er definitief aan LEADER projecten is uitgekeerd.

LEADER	Totaal budget EU: € 46,4 mln	Aantal verleende subsidies
Maatregel 19: het stimuleren van lokale initiatieven (LEADER) Sociaaleconomische ontwikkeling van het platteland.	€ 46,4 mln	745

Figuur 7 Stand van zaken eind 2024 in het thema ‘LEADER’

Landschap is onmisbaar voor leefbare omgeving

Tekst: Michiel Elands

Hoe breng je oude landschapselementen terug in een gebied, en maak je investeringen en onderhoud tegelijkertijd aantrekkelijk voor grondeigenaren? In de Kromme Rijnstreek is dankzij het project ‘Lekker Landschap’ het investeren in biodiversiteit een lokaal verdienenmodel. Eetbare kruiden spelen daarbij de cruciale rol.

Het huidige cultuurlandschap

In het jaar 1122 neemt Bisschop Godebald het besluit om de Kromme Rijn af te dammen. Zo wil hij het risico op overstromingen tegengaan. Daardoor ontstaat het cultuurlandschap, ten zuidoosten van Utrecht, dat we tot op de dag van vandaag kennen. Ongeveer de helft daarvan is in gebruik voor de land- en tuinbouw. In de lagere delen liggen vooral melkveebedrijven, en in de hogere delen domineert de fruitteelt.

“Al 900 jaar beheren boeren en tuinders het gebied. Dat willen we met een nieuw verdienenmodel graag zo houden”

In heel Nederland zijn na de Tweede Wereldoorlog, met name door de schaalvergroting in de land- en tuinbouw, veel landschapselementen verdwenen. Denk aan boomsingels, hagen en poelen. De stuurgroep Kromme Rijnlandschap probeert al een kleine halve eeuw het tij te keren. Zes gemeentes in het gebied werken daarbij samen met boeren en particuliere grondbezitters. “Al 900 jaar beheren boeren en tuinders het gebied. Dat willen we met een nieuw verdienenmodel graag zo houden”, zegt landschapscoördinator Walter Jaaltink.

Lokale kruiden producten

De afgelopen vier jaar is Jaaltink de kartrekker geweest van het LEADER-project 'Lekker Landschap'. Door kruiden zoals brandnetel, gewone berenklauw en kliswortel te planten, investeren de betrokken partijen in de kwaliteit van het landschap. Na jarenlang pionieren is een drietal lokale producten het resultaat: een wilde planten drinkbouillon, een kruidenhoning en een specerijenmix. De opbrengst van deze producten kan weer gebruikt worden om datzelfde landschap te onderhouden, zoals voor snoeiwerkzaamheden.

De projectleider ziet dat lokale initiatieven zoals de aanleg en exploitatie van voedselbossen vaak tegenvallen, vanwege de hoge opstartkosten en de lange tijd voordat fruit- en notenbomen geoogst kunnen worden. “Met kruiden kun je hetzelfde seizoen nog opbrengsten van het land halen”, zegt Jaaltink. “We hebben geleerd dat je efficiënt kunt planten, in veldjes, zodat je met zo min mogelijk arbeid mooie producten kunt maken.”

Concept kopiëren

Betrokkenen uit het gebied delen hun ervaringen in een werkboek. Zo komen onder meer aan bod: welke kruiden zijn geschikt voor welk grondsoort, hoe teel je ze efficiënt, wanneer oogst je en verwerk je ze veilig en hoe breng je ze op de markt. “Het concept van ‘Lekker Landschap’ laat zich makkelijk kopiëren naar andere regio’s in het land”, concludeert Jaaltink. “Dan kun je in Groningen of in Zeeland de kruiden en producten kiezen die daar het beste lokaal geteeld en afgezet kunnen worden.”

*“Je kunt met landschapselementen
zelfs een boterham verdienen”*

Nu het LEADER-project officieel ten einde is, ziet hij tal van initiatieven ontstaan in de Kromme Rijnstreek, zoals de inzet van kruiden in moestuinen en de aanleg van houtsingels en kruidenranden op gangbare boerenbedrijven. “We geloven al jaren in het vermarkten van biodiversiteit”, zegt Jaaltink. “Als alle schakels in een korte voedselketen goed functioneren, kun je met landschapselementen zelfs een boterham verdienen.”

Waterbeheer en biodiversiteit

Na twee coronajaren is het belang van een biodivers landschap door een breed publiek omarmd, ziet Jaaltink. “Mensen zijn weer massaal gaan wandelen en gebieden gaan waarderen. Het landschap rond de steden is cruciaal voor tal van functies zoals verkoeling, waterberging en als omgeving voor mensen om tot rust te komen. Kortom: het landschap is onmisbaar voor de leefbaarheid.”

Daarnaast is de waarde van zo’n landschap groter dan louter de productie van gezond voedsel, zegt Jaaltink. “Het is het leefgebied voor allerlei planten en dieren, het zorgt voor schoon water, een gezonde lucht en een vruchtbare bodem. We hebben de afgelopen decennia als mens het land te veel naar onze hand proberen te zetten. De komende jaren moeten we dat gaan herstellen”, ziet Jaaltink ook in ‘zijn gebied’.

In de praktijk aan de slag

Het geld vanuit LEADER Utrecht-Oost is benut om kennis en advies in te winnen en in de praktijk aan de slag te gaan. Kritisch is de projectleider ook. “Het is heel ingewikkeld om een projectaanvraag voor LEADER te doen en gehonoreerd te krijgen, en het duurt lang voordat declaraties - achteraf pas - betaald worden. Een voorschotbijdrage bij de start van het project zou een welkome verbetering zijn. Wel zie je dat allerlei projecten voor een vitaler platteland er toch komen. Dat is mooi.”

Met de komst van het nieuwe GLB ziet Jaaltink de aandacht groeien voor het landschap en voor milieuvraagstukken, vertaald naar de boerenpraktijk. “We zijn op weg naar een duurzamer landbouwsysteem en daar kan het landschap een belangrijke rol in spelen. Naast voedingrijke kruiden als brandnetel zie ik ook mogelijkheden voor zogeheten natte teelten als lisdodde en riet. Daarmee kunnen we natuurdoelstellingen, zoals schoon water en opbrengsten voor de boeren en tuinders met elkaar verenigen.”

5. Communicatie

Op 1 januari 2023 is het nieuwe plan van het Europese Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB) van start gegaan. Het GLB ondersteunt boeren die extra stappen zetten richting toekomstbestendig boeren. Daarnaast biedt het programma ondersteuning bij innovatie, met investeringssubsidies, informatie, kennisdeling en samenwerking. In het Nationaal Strategisch Plan (NSP) zijn de doelen en de maatregelen voor de periode 2023-2027 vastgelegd. De realisatie van het GLB is in handen van de landbouwsector, terreinbeheerders, het ministerie van LNV, de provincies, de waterschappen en andere betrokkenen bij het platteland.

De communicatie van de Regieorganisatie GLB is vanaf 2023 gericht op het nieuwe NSP-programma. In het nieuwe

programma zijn de ervaringen, die zijn opgedaan in het POP3-programma van groot belang. Het POP3 kent veel bijzondere en succesvolle projecten, die als goed voorbeeld getoond worden tijdens publicaties en bijeenkomsten. Een voorbeeld daarvan is de Werkplaats, de halfjaarlijkse bijeenkomst voor het hele Netwerk Platteland. De POP3-projecten leveren daar veel inspiratie voor het huidige programma. Bijvoorbeeld tijdens de workshops en in de themanummers die, naar aanleiding van de Werkplaatsen, worden samengesteld. Naar aanleiding van de Werkplaats 'Leefbaarheid en sociaaleconomische ontwikkeling van het platteland' van november 2023, is in 2024 het gelijknamige themanummer uitgebracht. Daarin zijn LEADER-projecten uit de POP3-periode als goede voorbeelden voor het voetlicht gebracht.

Colofon

Uitgave

Regieorganisatie GLB

Publicatiedatum

Augustus 2025

Fotografie

Phil Nijhuis

Vormgeving

Xerox | OSAGE

Website

www.netwerkplatteland.nl

Bezoekadres

Regieorganisatie GLB
Graadt van Roggenweg 500
3531 AH Utrecht
secretariaat@roglb.nl

Postadres

Postbus 2755, 3500 GT Utrecht

